

ВІДГУК

офіційного опонента Соколової Ірини Володимирівни, доктора педагогічних наук, професора, на дисертацію Сліпчук Валентини Леонідівни «Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. (Педагогічні науки)

Актуальність теми. «Фокус на пацієнта», як визначений Всесвітньою організацією охорони здоров'я (World Health Organization) стратегічний напрям розвитку охорони здоров'я у XXI столітті, поступово змінює професійні ролі фармацевта: від посередника і постачальника фармацевтичної продукції на фармацевтичному ринку до фахівця, який надає пацієнтові високофахову консультативну допомогу з лікарських засобів та їх вживання.

«Фокус на пацієнта: пацієнторієнтовані результати» – основна площина панельних дискусій учасників 18-ї Світової зустрічі Міжнародного товариства фармакоекономічних досліджень (США, 2013 р.). Отже, змінилися погляди і підходи до організації фармацевтичної допомоги населенню та управління якістю у сфері фармації.

Вітчизняна фармація поступово адаптується до міжнародних стандартів. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у закладах медичної освіти має гармонізувати з європейськими стандартами забезпечення якості з урахуванням кращих національних традицій. Зіставлення сучасного і минулого, вивчення історичних витоків і тенденцій, виокремлення етапів історичної еволюції галузі фармації – це те, без чого важко зрозуміти сучасний стан і перспективи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у другій чверті XXI століття.

Визначені В.Л.Сліпчук суперечності сприймаються як рушійна сила модернізації мети, змісту й завдань професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, яка була б здатна «продукувати конкурентоспроможних фахівців та забезпечувала б соціальний захист людини» (С.4 автореферату).

Вищезазначені аргументи підтверджують *актуальність* обраної дисертанткою теми дослідження, яке виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи кафедри медичної та загальної хімії Національного медичного університету імені О.О. Богомольця за темами: «Теорія та методика викладання хімічних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах в умовах реформування медичної освіти» (РК № 0110U006823), «Теорія та методика викладання хімічних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах за умов кредитно модульної системи організації навчального процесу» (РК № 0113U006553), «Теорія та методика навчання хімічних дисциплін при підготовці майбутніх фахівців для галузі охорони здоров'я» (РК № 0117U000264).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Київського

університету імені Бориса Грінченка (протокол № 11 від 28 листопада 2013 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 10 від 17 грудня 2013 року).

Структура дисертації – вступ, сім розділів та висновки (до розділів і загальні) – має логічний і раціональний характер, цілком відповідає поставленій меті і 8 сформульованим завданням, а також дає можливість ґрунтовно розглянути тематичні площини, в межах яких розгортається проблема дослідження.

У вступі визначено об'єкт, предмет та методологічні засади дослідження, розкривається теоретичне і практичне значення роботи. Переконаливо доведено наукову доцільність і спроможність проведення дослідження за визначеною методологією, наголошено на ступені наукової новизни і теоретичній значущості одержаних результатів. Отже, науково-понятійний апарат дисертації визначено відповідно вимогам наукових праць такого рівня.

У першому розділі дисертації В.Л.Сліпчук створює своєрідний горизонт бачення теоретичної проблеми та виокремлює теоретико-методологічний конструкт дослідження.

Глибока обізнаність із працями переважно вітчизняних і російських дослідників (1.1.,1.2.,2.1.,3.3.,6.4.,7.4.,7.5), рефлексія текстів документів (Російської імперії, СРСР, УРСР, періоду незалежної України, міжнародних) сприяли доказовості висновків про ступінь розробленості проблеми у педагогічній теорії (*перше завдання дослідження*). Долучаючись до історіографічного і історико-педагогічного аналізу проблеми на початку другого-сьомого розділів, автор демонструє власне бачення й розуміння наукового процесу пізнання обраного для дослідження предмету – тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (до 2017 р.).

На погляд офіційного опонента, дослідницькі рефлексії варто було б спрямувати на більш повне висвітлення наукових праць Я.В.Цехмістера, адже предметне поле дослідження наукового консультанта – вища медична освіта і професійна підготовка фахів на різних рівнях освіти.

Сукупність базових понять, що складають теоретико-методологічну основу дослідження, глибоко проаналізовано й угруповано у три взаємопов'язаних блоки (*друге завдання дослідження*), один з яких включає поняття, що відображають специфіку фармацевтичної галузі.

Авторська інтеріоризація культурологічного знання про неперервну освіту, фармацевтичну освіту, професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі, яке формалізовано у поняттях, спрямовували на адекватне сприйняття науково-педагогічного тексту у подальших розділах роботи.

Валентина Леонідівна виявляє глибину розуміння й тлумачення поняття тенденції (С. 72) як пріоритетного напрямку розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, що має ознаки системи із визначеними функціями відповідно до соціальних і індивідуальних потреб людини.

За результатом аналізу наукових джерел здобувач виокремлює «ядро»

професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як спеціально організованого освітнього процесу, результати якого (знання, уміння і навички, необхідні компетентності) сприяють подальшому розвитку фармацевта, провізора тощо.

Одним із важливих наукових результатів дисертаційного дослідження В.Л.Сліпчук, на погляд опонента, є цілісна, методологічно виважена сукупність підходів (системного, порівняльного, діяльнісного, акмеологічного, соціально гуманістичного, особистісно орієнтованого), які узагальнені в концепції дослідження і реалізовані у побудованому автором дискурсі (розділах роботи).

Важливим надбанням дисертації В.Л.Сліпчук є її джерельна база – документи і матеріали 342 архівних справ, 26 фондів, семи архівосховищ (ЦДАВО, Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний історичний архів у м. Київ, Державні архіви Львівської, Чернігівської Житомирської областей тощо). Залучаючи до осмислення «максимально можливу» сукупність репрезентативних історичних джерел, дисертанту вдалося представити сторіччя розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на українських землях.

На мій погляд, історія педагогіки і професійна педагогіка природньо тяжіють до дещо різних форматів текстуального звітування про результати наукових розшукань.

У процесі експертизи дисертації, рефлексуючи проблему дослідження, постало питання: чи не занадто великими є хронологічні межі, які охоплюють період ХХ ст. – початок ХХІ ст. (до 2017 р.), навіть ширше, починаючи з кінця ХVІ ст. ?

Для наукових робіт з історії педагогіки, на мою думку, хронологічні рамки доцільно обмежувати меншими періодами, адже історична реконструкція всіх або основних подій має бути повною, вичерпною на всіх щаблях дослідження: історіографічному, археографічному, історико-культурологічному, джерелознавчому тощо.

Виконуючи дисертацію відповідно до паспорту спеціальності 13.00.04, як мені видається, краще сприймати тенденції розвитку професійної освіти у більш пролонгованих часових вимірах, коли можна осмислити характер змін, напрямки зрушень, стратегії, визначити прогнози професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

Інформаційно насичені фактичним матеріалом розділи 2 – 6 дисертації довели логічність запропонованого автором формату роботи, охопивши при цьому широкий тематичний спектр сюжетів, які демонструють зміни у внутрішньому організаційно-інституційному розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

У другому розділі, за результатами історико-педагогічного аналізу становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (кінець ХVІ ст. – 1921 р.), автором з'ясовано витoki становлення фармацевтичної освіти у структурі медичної освіти, починаючи з кінця ХVІ ст.,

із подальшим обґрунтуванням нижньої хронологічної межі дослідження (*третє завдання дослідження*).

На наш погляд, третє завдання дослідження можна було б доповнити у площині досягнення автором одного з результатів і подати у такій редакції: «Проаналізувати історію становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні для визначення основних передумов становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (кінець XVI ст. – 1921 р.)». Саме на ці результати дослідження автор указує у п. 3. загальних висновків (С. 411 дисертації) і зазначає на С.16 автореферату.

У розділах три – шість дисертації автором досліджено перебіг історико-педагогічного процесу професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні до 1991 року за визначеними для порівняння критеріями (соціальний; інституціональний; змістовий) і показниками (*п'яте завдання дослідження*). Відтак, складається максимально широке уявлення про мережу фармацевтичних закладів освіти, кількісний склад студентів і викладачів, зміст, форми та методи професійної підготовки фахівців; терміни навчання; форми підвищення кваліфікації фахівців фармацевтичної галузі.

«Системність неперервної професійної освіти, що побудована на ступеневій основі, дає можливість гнучко й оперативно реагувати на зміну потреб суспільства, соціальних груп і окремих осіб» (С. 69). Ця авторська теза набуває особливого значення у сьомому розділі, де дослідниця осмислює і зіставляє наявні в її розпорядженні факти, відстежуючи сучасні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (*сьоме завдання дослідження*).

Зазначені автором висновки до розділу 7, як видається, адекватні проаналізованим процесам, переконливі у своїй достовірності. Щоправда, акцентування на особливостях реалізації Європейських стандартів і рекомендацій із забезпечення якості (ESG 2015), формуванні змісту профілів освітніх програм у вищій медичній освіті розширило б теоретичні знання як додатковий результат виконання сьомого завдання дослідження.

Вважаємо за необхідне наголосити на таких **позитивних результатах** рецензованої дисертації В.Л.Сліпчук, що доводять методологічну обґрунтованість висновків, засвідчують наукову новизну роботи:

- Дисертація Сліпчук Валентини Леонідівни є фундаментальним науковим дослідженням актуальної проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – поч. XXI століттях (до 2017 р.).
- До наукового обігу вперше уведено значний архівний масив, які, разом з іншими джерелами, сприяли розробці й обґрунтуванню періодизації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на українських землях (*четверте завдання дослідження*). Відтворені здобувачкою історичні факти (події і явища у фармацевтичній галузі і освіті зазначеного періоду) є важливими елементами наукових знань, які у сукупності з іншими (теорія вищої освіти, методика професійної освіти) становлять основу для

визначення тенденцій за соціальним, інституціональним і змістовим критеріями у кожному визначеному періоді.

- Обґрунтовані тенденції увиразнюють загальне, особливе і специфічне у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі (*шосте завдання*). Здобуті результати мають важливе значення для теорії і практики професійної освіти, оскільки розширюють наукове знання про минуле і сучасне галузі фармацевтичної освіти, відтворюють історію не тільки медичних закладів освіти України, але й науково-педагогічну, організаційно-методичну тощо діяльність кафедр, які є фундаментом університету, а їх професорсько-викладацький склад – гарантом якості освітнього процесу.
- Окреслені здобувачкою перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України, які гармонізують із світовими трендами розвитку вищої освіти, враховують американські і європейські стандарти якості медичної освіти у професійній підготовці майбутніх магістрів фармації, спрямовані на інтеграцію вищої фармацевтичної школи України із науковими інноваціями у фармації та фармацевтичним виробництвом (*восьме завдання*).
- Вірогідність наукових результатів забезпечена логіко-системним аналізом значного обсягу джерел (712 найменувань, із них 35 – іноземними мовами); підтверджена сукупністю теоретичних й емпіричних методів дослідження (зокрема ретроспективного, порівняльного, комплексного аналізу), адекватних предмету, меті та завданням дослідження.
- Вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовані, мету досягнуто. Корпус «висновків» створює загальний малюнок авторської моделі рефлексії кожного історичного періоду. Загальні висновки адекватні проаналізованим процесам, переконливі у своїй достовірності і передбачають пролонгацію педагогічного дослідження. 52 додаткових ресурси поглиблюють і увиразнюють уявлення про цілісне дослідження і є корисними для історико-педагогічної науки і практики професійної освіти.
- Результати дослідження належним чином апробовані і впроваджені в освітню практику (що засвідчено довідками Національного медичного університету імені О.О. Богомольця; Державного вищого навчального закладу «Івано-Франківський національний медичний університет»; Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет»; Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького; Рівненського державного базового медичного коледжу); презентовані науковій і педагогічній громаді на 26 науково-практичних конференціях (19 з яких – міжнародного рівня).

Практична цінність роботи полягає у підготовлених автором і упроваджених в освітній процес навчально-методичних посібниках для студентів вищих фармацевтичних закладів освіти і фармацевтичних факультетів вищих медичних закладів освіти.

Значення одержаних результатів полягає у можливості і доцільності перенесення теоретичних висновків дисертації у площину професійної

підготовки фахівців фармацевтичної галузі у вищих медичних закладах освіти, а також у закладах післядипломної медичної і фармацевтичної освіти.

Представлена дисертація нашо́вхує на міркування, які в чомусь відрізняються від думки дисертанта, зумовлюють певні зауваження, застереження та побажання:

1. Приділяючи значну увагу хронології, аргументуючи у п.1.3 визначення верхньої і нижньої хронологічних рамок, автор, на наш погляд, занадто деталізує окремі події, які за логікою мають доповнити зміст наступних розділів. Доречно було б у повній мірі використати можливості хронологічного методу для послідовного дослідження (в часі) обраного об'єкту та методу індукції для виявлення тенденцій, що супроводжують теоретичні узагальнення у розділах 3, 5 дисертації.
2. Не поділяємо погляд автора щодо визначення в якості змістового критерію порівняння професійної підготовки такі показники, як термін навчання та форми підвищення кваліфікації. Вони скоріше мають відношення до інституціонального критерію. Цілком логічним було б доповнити соціальний критерій, зазначивши такі показники: соціально-політична ситуація або соціально-економічні, соціально-культурні умови як фактори і чинники впливу на зміни у визначенні змісту професійної підготовки. Адже за цими показниками автор також проводить історико-педагогічний аналіз у розділах дисертації.
3. У розділі 2 дисертації автор акумулює широке коло знань, спираючись на солідний архівний матеріал. Однак, зазначаючи у назві розділу 2.1. дуже великий для розгляду часовий період (XVI – поч. XX ст.), автор здійснює історико-педагогічний аналіз здебільшого у межах XIX ст., згадуючи лише окремі історичні події, що відбулися в інші часові періоди. Це видається не зовсім обґрунтованим, а тому потребує роз'яснення.
4. Дискусійним вважаю назву четвертого розділу. Словникове визначення терміну «консервація» означає дії, спрямовані на довгострокове збереження об'єктів. В авторському контексті цілком виправданим говорити про дії, спрямовані на збереження закладів медичної освіти під час Другої світової війни на території СРСР, УРСР. Оперувати терміном у контексті тенденцій професійної підготовки фахівців у цей період видається не зовсім логічним. На мій погляд, збільшення обсягу тексту у розділі 4 посилює доказовість основних положень і висновків.
5. У тексті дисертації автор використовує поняття «ретроспективного» (С.16 автореферату), «історіографічного» (С. 139, 216), «історико-педагогічного аналізу» (233, 244, 291), коли аналізує архівні джерела та подає характеристику окремих етапів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Ці види аналізу, однак, мають різне цільове спрямування, що й слід враховувати у науковому дискурсі.
6. Архівні матеріали дали змогу автору заглибитись в історію професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Водночас вони

спричинили труднощі у лексико-стилістичній презентації автентичних текстів і документів сучасною українською мовою. На деяких сторінках дисертації (С. 212, 213, 215, 216, 237, 241, 243, 258, 260, 264, 265) зустрічаються недоліки стилістичного характеру, русизми (наприклад, «при професійній підготовці», «порівняння стану розвитку підготовки» С.10 автореферату), пунктуаційні помилки. Доречно було б у концепції дослідження зазначити, що, посилаючись на архівні джерела, автор намагається максимально повно зберегти автентичність текстів.

7. На жаль, автору не вдалося уникнути граматичних помилок, редагуючи текст дисертації за допомогою функції «автоматичної розстановки переносів слів» (С. 221, 223, 227, 233, 256, 261, 263).

Відзначені вище зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку представленої до захисту дисертації.

Аналіз публікацій В.Л.Сліпчук засвідчив їхню відповідність вимогам до оприлюднення результатів дослідження. Серед загальної кількості наукових і науково-методичних праць (60, із них 49 одноосібних) у контексті презентації основних положень роботи вирізняються, зокрема 1 монографія, 2 навчальних посібника, 1 навчально-методичний посібник, 21 стаття в наукових фахових виданнях України, 9 статей у зарубіжних періодичних наукових виданнях.

Зміст дисертаційної роботи ідентичний змісту автореферату. Наведені в авторефераті наукові положення, висновки в повному обсязі розкриті й обґрунтовані в тексті дисертації.

Рецензоване дисертаційне дослідження «Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття)» за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обґрунтованістю наукових положень, достовірністю, практичним значенням, оформленням та повною викладу відповідає вимогам дисертацій на здобуття наукового ступеню доктора наук згідно із «Порядком присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07. 2013 р. зі змінами, внесеними Постановою КМУ № 656 від 19.08. 2015 р., а його автор Сліпчук Валентини Леонідівни – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Педагогічні науки.

11 червня 2018 року

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри педагогіки та освіти
Маріупольського державного
університету

The image shows two official seals. The top seal is circular, with the text 'МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ' and 'МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ' around the perimeter. It contains a signature and the date '11.06.2018'. The bottom seal is also circular, with the text 'МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ' and 'КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ' around the perimeter. It contains a signature and the date '11.06.2018'.

І.В.Соколова